

УДК 323.2; 316.722

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-4\(80\)-5](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-4(80)-5)

Ірина КРИНИЧНА

доктор наук з державного управління, професор,
провідний науковий співробітник відділу проблем державного управління та адміністративного права,
Інститут держави і права імені В.М. Корещького Національної академії наук України,
krynychna19@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2823-3397

МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМ ЯК ЧИННИК ДЕМОКРАТИЧНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА ТА РОЗБУДОВИ КІБЕРПРОСТОРУ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ЕТНОПОЛІТИКИ

У статті розглянуто феномен мультикультуралізму як один із ключових чинників демократичного розвитку сучасного суспільства. Аналізуються концептуальні підходи до мультикультуралізму у контексті західної філософської і політичної думки, простежуються трансформації ідей мультикультурності в політичних практиках різних країн. Обґрунтовано вплив культурного різноманіття на легітимацію демократичних інституцій, формування громадянської ідентичності та розвиток інклюзивних політик. У статті використано досвід таких країн, як США, Канада, Велика Британія, Нідерланди, Швеція, де мультикультуралізм є, або був елементом державної політики. У статті наголошується, що сучасний стан етнополітики вимагає її фундаментального перегляду, спрямованого на переосмислення традиційних підходів та формування нових пріоритетів. Цей процес неможливий без ґрунтового аналізу наявних і добре усталених теорій мультикультуралізму, які залишаються базовим концептуальним підґрунтям. Водночас сучасні реалії висувають потребу у розробленні нових моделей корегуляції, що не лише спираються на попередні теоретичні надбання, а й адекватно відповідають на виклики кіберпростору. Останній характеризується такими феноменами, як гібридність, номадичність, тимчасовість, анонімність, а в окремих випадках і десуб'єктивований кіберпсихоз, що зумовлює появу якісно нових ризиків та механізмів соціальної взаємодії. Зазначається, що кіберреволюція – це процес всеохопної автоматизації технологічних практик, у межах якої відбувається десуб'єктивізація індивіда та звуження його можливостей для самовизначення. За таких умов, кіберпростір постає не як нова арена для регулювання етнополітичних відносин, а радше як акселератор їхньої дезінтеграції. Цифрові технології, замість виконання інтегрованої функції, сприяють фрагментації суспільного простору, продовжуючи множинні та відокремлені, а подекуди й радикалізовані мікроспільноти, які, в свою чергу, характеризуються запереченням універсальних нормативних систем, делегітимацією державних інституцій та формуванням альтернативних, часто постнаціональних ідентичностей, які ускладнюють процеси політичної консолідації та соціальної інтеграції.

Ключові слова: мультикультуралізм, демократія, етнополітика, культурна різноманітність, соціальна інтеграція, громадянське суспільство, цифровізація, кіберпростір, кіберпротест.

Iryna Krynychna. MULTICULTURALISM AS A FACTOR IN THE DEMOCRATIC DEVELOPMENT OF SOCIETY AND DEVELOPMENT OF CYBERSPACE IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY ETHNOPOLITICS

The article examines the phenomenon of multiculturalism as one of the key factors in the democratic development of modern society. It analyses conceptual approaches to multiculturalism in the context of Western philosophical and political thought and traces the transformation of ideas of multiculturalism in the political practices of different countries. The influence of cultural diversity on the legitimisation of democratic institutions, the formation of civic identity and the development of inclusive policies is substantiated. The article draws on the experience of countries such as the United States, Canada, Great Britain, the Netherlands and Sweden, where multiculturalism is or has been an element of state policy. The article emphasises that the current state of ethnic policy requires a fundamental review aimed at rethinking traditional approaches and forming new priorities. This process is impossible without a thorough analysis of existing and well-established theories of multiculturalism, which remain the basic conceptual foundation. At the same time, modern realities necessitate the development of new models of co-regulation that not only build on previous theoretical achievements but also adequately respond to the challenges of cyberspace. The latter is characterised by phenomena such as hybridity, nomadism, temporality, anonymity, and in some cases, desubjectified cyberspace, which gives rise to qualitatively new risks and mechanisms of social interaction. It is noted that the cyber revolution is a process of comprehensive automation of technological practices, within which the desubjectification of the individual and the narrowing of their opportunities for self-determination take place. Under such conditions, cyberspace appears not as a new arena for regulating ethno-political relations, but rather as an accelerator of their disintegration. Instead of performing an integrated function, digital technologies contribute to the fragmentation of public space, perpetuating multiple and isolated, and sometimes radicalised micro-communities, which, in turn, are characterised by the rejection of universal normative systems, the delegitimisation of state institutions and the formation of alternative, often post-national identities that complicate the processes of political consolidation and social integration.

Key words: Theories of multiculturalism, democracy, cultural diversity, social integration, civil society, digitalization, cyberspace, cyberprotest.

Постановка проблеми. У сучасному контексті глобалізації та поступової ерозії класичної моделі національних держав, на тлі все більшої свободи рухів людей та капіталів, а також появи нових та могутніх недержавних акторів, питання співіснування різних культурних груп актуальне як ніколи раніше. Поточна робота розглядає два виміри проблематики співіснування різних культурних груп – вертикальне регулювання інтеграції різних культур, що передбачає політичну стратегію та горизонтальна інтеграція, яка передбачає здатність епістемологічного поля соціуму прийняти іншу групу. На фоні істотного протистояння та переплетіння вертикального регулювання і горизонтальної інтеграції виникають соціальні тріщини у формі небажання прийняття іншого чи протистояння державної інтелектуальної гегемонії.

На окрему увагу заслуговує онлайн радикалізація і вкрай актуальний, у переважній більшості правий кіберпротест, який використовує децентралізований простір мережі на протигагу державній ієрархії та етнополітиці. Поточний дискурс про державну „колонізацію“ мережі відбувається практично повсюдно, як у демократичних державах – ЄС (Chat Control), Великобританія (Investigatory Powers Act.), так і в авторитарних державах – РФ (Створення державної інфраструктури інтернету), КНР (Great Firewall of China) та ін., у певному сенсі створюють напругу та недовіру до будь-якої державної політики.

Виходячи з названих викликів, ставиться актуальне питання про фундаментальний перегляд етнополітики та встановлення нових фокусів і пріоритетів, що вимагають не тільки аналіз існуючих і добре усталених теорій мультикультуралізму, але також і розробка нових підходи корегуляції, що спираються на них, відповідають на нові виклики кіберпростору.

Метою статті є аналіз базових концепцій етнополітики та мультикультуралізму, їх ролі у затвердженні інклюзивної політики і легітимації демократичних інститутів, а також розгляд викликів, що виникають в умовах цифрового середовища та кіберпростору. Особлива увага приділяється акселераціоністській критиці ідентичності, яка зосереджується на процесах її розмивання та трансформації у мережевих контекстах.

Стан розробки проблеми та методи дослідження. Проблематика мультикультуралізму, етнополітики та загалом співіснування різних етнічних груп та ідентичностей були фундаментально розглянуті такими авторами як Anthony D. Smith, Benedict Anderson, Ernest Gellner, Eric Hobsbawm, Donald Horowitz,

Arend Lijphart, Walker Connor, Will Kymlicka, Charles Taylor, Bhikhu Parekh, Iris Marion Young, James Tully, Chantal Mouffe, Etienne Balibar, Axel Honneth [1 – 16].

На особливу увагу заслуговують роботи Хабермаса, зокрема „The Theory of Communicative Action“, „The Postnational Constellation“, а також його ідея „Verfassungspatriotismus“, M. Foucault [17, 18].

У контексті викликів кіберпростору, кіберрадикалізму та колонізації інтернету слід відзначити наступних авторів: Lawrence Lessig, Jack Goldsmith і Tim Wu, Manuel Castells, Zizi Papacharissi, Dana Boyd, Bauböck, Koopmans і Statham, Shoshana Zuboff, Rebecca MacKinnon, Ronald Deibert, Milton Mueller [19–30].

Також буде цікаво розглянути деякі роботи Ніка Ланда, Седі Плента та Марка Фішера (CCRU), в яких інтернет і кіберпростір сприймаються як акселератор децентралізації, розпаду суверенітету, появи нових неконтрольованих суб'єктів, місцевість партизанської jangle кібер-війни та правих кіберпротестів, що слугуватимуть свого роду антиподом Хабермасу і будь-яким іншим теоретикам ідентичності та етнополітики у цій статті.

Методи дослідження. Загально-наукові: аналіз, індукція, дедукція, узагальнення, дискурсний аналіз; системно-функціональні: інституціональний, структурно-функціональний; соціологічні: спостереження; міждисциплінарний підхід. А також, для вивчення проблематики мультикультуралізму, етнополітики, співіснування різних етнічних груп та ідентичностей були використані такі підходи, як: акселераціонізм, неореакція, інтегративний мультикультуралізм, конституційний патріотизм, культурна асиміляція, інституалізаційне різноманіття, раціональна інтеграція та спекулятивний реалізм.

Виклад основного матеріалу. Етнополітика як галузь політичної теорії та практики формувалася навколо питання про співвідношення етнічної приналежності, національної держави та легітимності демократичних інститутів. Класичні дослідження націй та етнічності Бенедикта Андерсон, Ентоні Сміт, Ернеста Геллнера, Еріка Гобсбаума заклали основу для розуміння культурних спільнот як уявних або сконструйованих, але таких, що мають стійкий політичний вплив. Цей „традиційний“ підхід бере свій сенс в ідеї спільності як уявного конструкта. Як писав Бенедикт Андерсон: „нація ... є уявною політичною спільнотою – і уявною як вроджено обмеженою і суверенною“ (*“the nation ... is an imagined political community – and imagined as both in inherently limited and sovereign”*) [1, с. 6].

У подальшому, політична теорія звернулася до проблеми управління етнічним і культурним різноманіттям, що призвело до появи концепцій мультикультуралізму Уїлла Кімліка, Чарльза Тейлора, Бхікху Парекха, а також інституційних моделей узгодження інтересів у багатонаціональних суспільствах Аренда Лейпхарта, Дональда Хоровіца. Ці підходи стали теоретичним фундаментом для сучасної дискусії про інклюзію та справедливість, а також про можливість конституційного закріплення різноманіття.

Так, у Канаді мультикультуралізм був офіційно закріплений у державній політиці з 1971 року і включає в себе такі елементи: підтримка мов меншин, фінансування етнічних ЗМІ, антидискримінаційне законодавство. Аналогічні практики застосовувалися у Великій Британії зокрема, в міграційній політиці 1980 – 1990-х рр., у Нідерландах через інтеграційні програми для мусульманських спільнот.

У Швеції через соціальну політику, починаючи з 1970-х років, а у 1975 році була остаточно затверджена політика мультикультуралізму, тобто усі етнічні групи і меншини мають право зберігати свою культурну ідентичність. Швеція – перша країна Європи, що на рівні державної політики закріпила підхід мультикультуралізму. Попри прогресивність політики мультикультуралізму, Швеція стикається з проблемами геттоїзації, економічної інтеграції, а у політичному дискурсі точаться дебати, зокрема партія “Шведські демократи” виступає проти надмірної відкритості імміграційної політики. Сьогодні Швеція залишається однією з найбільш мультикультурних країн Європи, у якій діє принцип „інтеграції через різноманіття“, хоча останнім часом уряд наголошує на балансі між інтеграцією та соціальною єдністю.

Разом з тим, критики зазначають, що мультикультуралізм може сприяти сегрегації, утворенню „паралельних суспільств“. У відповідь на це сучасні концепції пропонують моделі „інтегративного мультикультуралізму“, де підтримка різноманітності поєднується з вимогами базової діяльності до демократичних цінностей. На додаток до класичних моделей мультикультуралізму, Хабермас пропонує концепцію публічної сфери і конституційного патріотизму, де легітимність і інтеграція досягаються через участь громадян у раціональному дискурсі. Такий підхід акцентує увагу не на культурній асиміляції, а на процедурах, що забезпечують спільне прийняття правил у багатонаціональних суспільствах. Крім того, ідея “Verfassungspatriotismus” (з нім. – Кон-

ституційний патріотизм) доповнює цей підхід зміщенням лояльності не до етнічної чи культурної нації, а до демократичних процедур і прав, закріплених у Конституції.

На перевагу підходам, орієнтованим на інституалізацію різноманіття та раціональну інтеграцію культурних груп, радикальна філософія Ніка Ланда пропонує зовсім іншу перспективу. Його дослідження, починаючи з робіт 1990-х років і до маніфесту “Темного Просвітлення” (The Dark Enlightenment, 2012) стверджують, що сучасні процеси глобалізації та цифровізації не можуть бути зрозумілі через категорії та є не стійкими структурами, що підлягають захисту і закріпленню, а тимчасовими утвореннями, які неминуче розмиваються в потоках технокапіталістичної акселерації.

Ланд зазначає: *“Машинне бажання може здаватися дещо нелюдським, оскільки воно руйнує політичні культури, знищує традиції, розчиняє суб’єктивність і проникає крізь системи безпеки, слідуючи бездушному тропізму до повного контролю. Це тому що людству здається історією капіталізму - є вторгненням з майбутнього штучного інтелектуального простору, який повинен повністю зібратися з ресурсів свого ворога”* [2, с. 319–344].

У цьому тексті Ланд описує, як із плином технологічно-капіталістичної динаміки старі форми ідентичності, зокрема етнічні, національні, культурні, політичні та традиційні, які гуртуються на етнополітиці руйнуються, що можна пов’язати з трансформацією етнічної ідентичності в кіберпросторі.

Отже, підхід Ніка Ланда передбачає, що ідентичність, якою оперує етнополітика, прагне зберегти баланс між різними групами, не підлягає збереженню в контексті капіталістичної акселерації. Ідентичність розчиняється в капіталістичних процесах і кіберпросторових джунглях. На відміну від „класичної“ етнополітики, яка прагне зафіксувати ідентичність різноманітними способами, такими як конституція, квоти уряду тощо, кіберпросторовий виклик говорить про гібридний, номадичний, тимчасовий, анонімний і в певних випадках навіть десуб’єктивований кіберпсихоз і розчинене в потоці мережі “Я”. Кіберреволюція, зумовлена автоматизацією технологічних процесів, поступово втрачає потребу у людському суб’єкті, не кажучи вже про його самовизначення, людина відсувається на другий план під тиском технології.

У свою чергу, кіберпростір виступає не як нове поле для регулювання етнополітики, а як прискорювач її розпаду. На відміну від Хабермаса, який бачить у комунікації та публічній сфері інструмент інтеграції та взаєморозу-

міння, Нік Ланд підкреслює фрагментарність і нестійкість мережевих зв'язків. Цифрові технології не об'єднують, а, навпаки, сегментують суспільство, створюючи розгалужені і часто радикалізовані мікроспільноти, які не визнають універсальні і фіксовані норми та державні інститути.

Радикальні онлайн-рухи, від мережевих правих протестів до субкультур кібер-анархізму, можна розглядати як підтвердження цієї логіки: вони підривають традиційні механізми етнополітичного управління, замінюючи державну ієрархію децентралізованими, меметичними та анонімними формами колективної дії. У цьому сенсі Нік Ланд не стільки протиставляється необхідності мультикультуралізму, скільки демонструє його фундаментальну обмеженість в епоху цифрової акселерації, де ідентичність стає плинною, номадичною, невловимою і принципово не зводиться до фіксованих, конституційних або інституційних схем.

Висновки. Дослідження мультикультуралізму як чинника розвитку демократичного суспільства широко висвітлені в працях видатних теоретиків, таких як Ернест Гелнер, Бенедикт Андерсон, Ерік Гобсбаум, Ентоні Д. Сміт, а також представників ліберального мультикультуралізму – Вілла Кімліки, Чарльза Тейлора, Бхіку Парека, Фйріс Маріон Янг, Джеймса Туллі. Їхні ідеї створили основну для розуміння того, як культурне різноманіття може бути інституціалізоване та інтегроване в механізми демократії. Також, Хабермас, Axel Honneth I Chanatal

Mouffe внесли важливі штрихи в механізми демократії, акцентуючи увагу на дискурсивній демократії та визнанні агоністичної політики, що дозволило глибше проаналізувати механізми підтримки справедливості та діалогу в умовах культурного плюралізму.

Разом з тим, більша частина цих концепцій формувалася до розширення кіберпростору, яке докорінно змінює уявлення про етнополітику. Сучасні мережеві технології не просто стають додатковим фоном, але радикально розмивають і реструктурують ідентичності, сприяючи фрагментації спільнот і виникненню нових форм культурної, політичної та етнічної взаємодії, що не підвладні класичним моделям аналізу. У цьому контексті філософія Ніка Ланда виявляється значущою, оскільки трактує кіберпростір як активну силу, що деконструє традиційні етнонаціональні структури і вибудовує нові типи ідентичностей.

Отже, аналіз мультикультуралізму в XXI столітті не можна обмежувати рамками національної держави і класичної теорії демократії. Цифрова епоха вимагає переосмислення етнополітики як феномену, що постійно змінюється і піддається впливу цифрових процесів. У цьому ключі стає актуальним синтез: класичні підходи до мультикультуралізму зберігають затребуваність для аналізу демократичних практик, але у поєднанні з радикальними філософськими концепціями – наприклад, підходом Ланда, тобто з'являється можливість адекватно осмислити сучасні виклики та нові можливості, що формуються кіберпростором.

Література:

1. Anderson, Benedict. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso, 1983. 160 p. *pread of Nationalism*. London: Verso, 1983. 160 p.
2. Land, Nick. "Machinic Desire." In: *Fanged Noumena: Collected Writings 1987–2007*. Urbanomic / Sequence Press, 2011, pp. 319–344. ISBN 978-0-9553087-8-9.
3. Balibar, Éric. *Politics and the Other Scene*. London; New York: Verso, 2002. 191 p.
4. Connor, Walker. *Ethnonationalism: The Quest for Understanding*. Princeton: Princeton University Press, 1994. 222 p.
5. Gellner, Ernest. *Nations and Nationalism*. 2nd ed. Oxford: Blackwell, 2006. 230 p.
6. Hobsbawm, Eric J. *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 1992. 214 p.
7. Horowitz, Donald L. *Ethnic Groups in Conflict*. 2nd ed. Berkeley: University of California Press, 2000. xiv, 697 p.
8. Honneth, Axel. *The Struggle for Recognition: The Moral Grammar of Social Conflicts*. Cambridge: Polity Press, 1995. 352 p.
9. Kymlicka, Will. *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford: Oxford University Press, 1995. 280 p.
10. Lijphart, Arend. *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*. 2nd ed. New Haven: Yale University Press, 2012. 552 p.
11. Mouffe, Chantal. *The Democratic Paradox*. London; New York: Verso, 2000. 143 p.
12. Parekh, Bhikhu. *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2000. 272 p.
13. Smith, Anthony D. *Nationalism and Modernism*. London; New York: Routledge, 1998. 380 p.

14. Taylor, Charles. *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*. Princeton: Princeton University Press, 1994. 272 p.
15. Tully, James. *Strange Multiplicity: Constitutionalism in an Age of Diversity*. Cambridge; New York: Cambridge University Press, 1995. 215 p.
16. Young, Iris Marion. *Justice and the Politics of Difference*. Princeton: Princeton University Press, 1990. 286 p.
17. Habermas, Jürgen. *The Theory of Communicative Action*. Vol. 1: Reason and the Rationalization of Society. Boston: Beacon Press, 1984. 364 p.
18. Foucault, Michel. *Society Must Be Defended: Lectures at the Collège de France, 1975–1976*. Eds. Mauro Bertani and Alessandro Fontana; trans. David Macey. New York: Picador, 2003. 368 p.
19. Lessig, Lawrence. *Free Culture: How Big Media Uses Technology and the Law to Lock Down Culture and Control Creativity*. New York: Penguin Press, 2004. 348 p.
20. Goldsmith, Jack L.; Wu, Tim. *Who Controls the Internet? Illusions of a Borderless World*. Oxford: Oxford University Press, 2006. 384 p.
21. Wu, Tim. *The Attention Merchants: The Epic Scramble to Get Inside Our Heads*. New York: Knopf, 2017. 512 p.
22. Castells, Manuel. *The Rise of the Network Society*. Vol. 1 of *The Information Age: Economy, Society and Culture*. Oxford: Blackwell, 1996. 556 p.
23. Jenkins, Henry; Ito, Mizuko; boyd, danah. *Participatory Culture in a Networked Era*. Cambridge; Medford: Polity Press, 2015. 160 p.
24. Bauböck, Rainer. *Democratic Inclusion: Rainer Bauböck in Dialogue*. Manchester: Manchester University Press, 2018.
25. Koopmans, Ruud; Statham, Paul, eds. *Challenging Immigration and Ethnic Relations Politics: Comparative European Perspectives*. Oxford: Oxford University Press, 2000. 352 p.
26. Zuboff, Shoshana. *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. New York: PublicAffairs, 2019. 691 p.
27. MacKinnon, Rebecca. *Consent of the Networked: The Worldwide Struggle for Internet Freedom*. New York: Basic Books, 2012. 302 p.
28. Deibert, Ronald J. *Black Code: Inside the Battle for Cyberspace*. Toronto: House of Anansi Press, 2013. 320 p.
29. Mueller, Milton L. *Networks and States: The Global Politics of Internet Governance*. Cambridge, MA: MIT Press, 2010. 356 p.

Дата надходження статті: 05.11.2025

Дата прийняття статті: 03.12.2025

Опубліковано: 22.12.2025